

ZUBÁNIC S LÁSZLÓ

CERUZASOROK HOMONNAI DRUGETH JÁNOS ORSZÁGBÍRÓ EGYIK LEVELÉRE

A 16. századi magyarországi reformáció, majd ellenreformáció (a hozzájuk kapcsolódó oktatási hálózat kialakulásával) jelentős mértékben hozzájárult az írásbeliség, ezen belül a levelezés fejlődéséhez. Az adott korszakból fennmaradt misszilis levelezés megfelelő értelmezés mellett egyszerre tud átfogó képet nyújtani a korabeli politikai, gazdasági, vallási állapotokról, illetve rámutatni az emberi kapcsolatok egész rendszerére. Mint a téma szakértői megjegyzik: „a török hódoltság időszakában a levelezés a mainál fontosabb és nélkülözhetetlenebb szerepet töltött be”. A hírek átadásának, az egymással való kapcsolat tartásának, a „communicálásnak” a „nyelvvél való üzenés”, vagyis követ, illetve küldönc bocsátása mellett az egyetlen formája a levél volt. A levél mint önálló közlési forma szorosan összefügg a magyar nyelvűségnek az irodalomban, ezen belül a levelezésben való elterjedésével, általánossá válásával. Először csak latin nyelvű levélhez illesztett utóiratok, toldások formájában, később pedig a latin nyelvű megszólító és datálási formák közé ékelt, lényegében a levél törzsét jelentő szövegeként. A későbbiekben a levél nagy része magyar nyelvű, azonban bizonyos latin nyelvű formák mindvégig megmaradnak. A magyar nyelvűség irodalmi szerepének széles körűvé válása tette lehetővé a családi levelezés kialakulását. A családi levelezések közül kiemelkedik Nádasdy Tamás nádor és Kanizsai Orsolya („szerelmetes Orsikám”) levélváltása, amelyek alapján heti szinten nyomon követhetjük Magyarország legfontosabb famíliájának mindennapjait.

A levelek nagy részét férfiak írják, részben saját kezűleg, részben írnok (diák) közreműködésével. Ez utóbbiak segítségére szorultak a korszak jelentős levelezését lebonyolító nagyasszonyok is, akik a nőnevelés elterjedésének lassúsága miatt többnyire csak felnőtt korban (gyakran férjük ráhatására) próbálták meg elsajátítani a betűvetés tudományát. Példaként Czobor Erzsébetet, Thurzó György nádor feleségét hozhatnánk fel, aki jelentős levelezést hagyott látra, illetve Várday Katát. Ez utóbbinak férjeivel, Telegdy Pállal és

Nyáry Pállal folytatott levelezését külön kiemeli a magyar irodalomtörténet, azonban meg kell jegyezni, Várday Kata kb. harmincévesen tanult meg írni, hogy ne íródeákon keresztül „kommunikáljon” férjével.

Szerkezetüket tekintve a levelek nagy része eleinte öt, később három részből áll, amelyek közül az első és a harmadik gyakorlatilag rögzített forma, a levélírónak csupán a középső részt kellett saját gondolataival kitöltenie. Ezek a részek a salutatio (megszólítás) és a captatio benevolentiae (üdvözlés), majd ezután következett a levéltörzs, a narratio. A levelet a conclusio és a köszöntés követte, illetve a datum és az aláírás (subscriptio) zárta le. Maga a többnyire latin nyelvű címzés a levélpapír külső oldalán volt található, amely egyfajta borítékként is szolgált (külön borítékot ritkán találunk). A „levéltitkot” a küldeményt lezáró, különböző színű viaszba nyomott pecsét hivatott biztosítani.

A továbbiakban gróf Homonnai Drugeth János (†1645) országbírónak unokaöccséhez írt egyik missilisét elemezzük, amely a hagyományos levelek csoportjába tartozik, azonban alapos elemzést követően számos, eddig számunkra ismeretlen információval is szolgál.

„Homonna, 1644. január 7.

Illustrissime Comes domine fráter¹ observandissime seruitiorum commendaione praemissa. Sok új esztendőket kívánatos jó egészségben engedjen Isten ő fölsége kk. érhetni, szerencsésen elis mulathatni.

Tegnap adá meg Görbey uram az kgd levelét, ő keglitül értvén az kid-jó egészséget, szűbitil erőlttem kívánván Istentül ő Szt. Felségétül, hogy abban az jó egészségben sokáig megtartsa klmdet. Az klmek között való vérséget penig, és az kis asszony² között, reménységem kívül, igen véletlenül értem, mivel én ekkoráig semmi oly közöl való atyafiságot, mely az anyaszentegyháznak tilalma alatt volna, kid és az kis asszony között sem olvastam, sem hallottam még öreg éleletes emberektül is tudhatta maga is kid édes öcsém uram, hogy a mikor afféle dologban dispensatio³ kívántatik, szükség hogy legfeljebb negyedik izt foglaljon magában az atyafiság. Mi-nek okáért deducaltassa jól kid édes öcsém uram az geneologiat, mind két ágrúl, és küldje párját énnekem is, hogy értsem, mivel mi nyiri Báthoriak familiájából⁴, Báthory Erzsébet után szakadván, ő klme penig az rozgonyi Báthoriak⁵ ágából szálván alá, nem láthatom az oly közelvaló atyafiságot, melyre kívántatnék az dispensatio, mindazáltal ha mi oly leszen az mely miatt nem nyughatatnának meg tovább is az emberek, kész vagyok ezen

dolgot kk. igazságában promoveálni minden alkalmatossággal és szolgál-
nom kk, de nem reménylem hogy tovább vonodjék az a dolog; ha palatínus
uram⁶ ő klme tudott volna valami akadályt az kid házasságában, nem is
adta volna kk szerelmes leányát, tudom hogy okos ember ő klme praevenialta
volna előbb az dolgot.

Casu quo ugyan dispensatio nélkül nem lehetne meg, palatínus úr ő
klme azt egy szavával megnyerheti az Nuncius Apostolicusnál.

Páter Szeghedy Ferencz uramnak is fiam praefectusának, kit kid jól
esmér, megírtam, hogy ha kid requiralni fogja és parancsolni ezen avagy
más dologban is serényen szolgáljon kk.

De caetero édes öcsém uram meg nem írhatom, mennyire örvendezek,
azon hogy kegyelmedet Isten az anyaszentegyháznak kebelébe áldotta meg⁷,
kívánom Istentül, hogy azon ajándékjában, malasztjában, élete fogytáig
tartsa meg, az ő szent nevének dicséretére.

Felette igen tetszett volna nekem, hogy ha ez az impedimentum nem
találkozik vala lenni, hogy még ez farsangban az kéz fogásnak színe alatt
lehetett volna meg az klmek lakadalma, mert az lakadalomnak minden
ceremóniáit, és annak illendő praeparatióit, az kid gyászos állapotjára néz-
ve⁸, mostanság meg nem lehettek volna, arra való képest is irtam mind
palatínus Uramnak is, mind pedig kidnek is, hogy ő kglme, mind idő s
mind beteges állapotjára nézve, adná élteben haza kk az kis asszonyt, s
tudhatna kid is micsoda dispositióval lenne klmek.

Az mi az szegény asszonyom ángyom eltakarítását nézi⁹, ugy gondol-
lom, úgy is értetem másoktól, hogy még e farsangnak a közepében meg
lenne, és így az kid kézfogásának egyik akadéjja találtatnék. Ezzel az ur
Isten tartsa meg kidet sok jó egészségben.

Dátum Homonnae die 7. January Anno 1644. Illsima dominationis Yestrae.
Servitor et fráter paratissimus Comes Joannes Druget de Homonna¹⁰, m. pr.

P. S. Ezt az levelemet in ea parte, ha kívántatik magyaráltassa meg kid
az pápa követének, quo ad concernens negotium, ha ugyan ex superabundanti
kívántatnék, az testimonialis levelét is meghagytam kk, én kldtül várok
superabundanter ha kívántatik szolgálatom. Édes öcsém uram, hogy Székelly
uram későn megyen kidhez, és ennyi ideig itt mulatott, kid ne nehezteljen
reá, én magam tartóztattam itt.

Kívül: Illustrissimo Comiti domino Francisco de Nádasd Perpetuo terrae
Fogaras, Comitatus Castri ferrei Supremo Comiti Dno fratri observantissimo¹¹.

JEGYZETEK:

¹ A domine frater (testvéruram) megszólítás nem véletlen, hiszen Homonnai Drugeth János és Nádasdy Ferenc másodfokú unokatestvérek voltak: mindketten Nádasdy Ferenc, a nevezetes „fekete bég” és Báthori Erzsébet, a „csejtei boszorkány” unokái. Homonnai Drugeth János nagynénje, Erzsébet báró Révay Lászlóhoz (Révay Márton és Esterházy Zsófia, Esterházy Miklós hugának fia) ment feleségül, ezért valószínűleg jól ismerhette ennek a családnak a rokonsági szálait is.

² A levélben gróf Homonnai Drugeth János országbíró valószínűleg Esterházy Júlia Annára (Esterházy Miklós nádor és Nyáry Krisztina lányára utal), akinek a kedvéért Nádasdy Ferenc (Nádasdy Pál és Révay Judit fia) még evangélikus vallását is feladta és rekatolizált. A házasságkötéssel kapcsolatban Esterházy Pál, a későbbi nádor is ír naplójában: *„Nem sokára azután jött el Nádasdy Ferencz uram, a ki is kérvén néném asszonyt, oda adták neki, s az 1643. esztendőben a lakodalma is megvolt Kismartonban. Vőfély Illésházy György uram volt, a császár képi Lippay György esztergomi érsek, lengyel király követje egy Kazanovszky nevű lengyel úr volt, a ki igen kívánta volna nénémasszonyt Casimirus herczeg számára, a ki azután lengyel királylányá lett. Mert Bécsbe jöven Casimirus herczeg, ki László lengyel király öcséje volt, Kismartonba is eljött vala, a hol néném asszonyt megszemlélvén, megszerette, s igen kicsinyben múlt, hogy el nem vette, hanem hirtelenséggel meghalván bátyja, a királyságra kelletvén menni, ángyát vőtte el, a kitől semmi maradéka azután nem lőn; az francia asszony volt. És így a lakodalom megszolgáltván, hazavitte Körösztúrra Anna Júlia néném asszonyt Nádasdy Ferencz sógor uram, a hol is nagy pompával való vendégség tartatott nagy főurak jelenlétében.”* Érdekes módon maga Esterházy is először 1643-ra datálja az eseményt, majd később saját kezűleg 1644-re javítja. A leendő nádor így ír testvéréről: *„Testi bájai s művelt szellemének kiválósága egyaránt alkalmasok valának őt a nagyúri ház sokszor fejedelmi vendégekkel dícekvő társaskörének központjává emelni. Kortársai, úgy a hazaiak (Zrínyi Miklós horvát bán, a költő – a szerz.), mint a külföldiek (Kázmér lengyel királyi herceg, a későbbi II. János Kázmér király – a szerz.), föltétlen hódolattal adóztak a művelt lelkű úrhölgy elragadó tulajdonságainak, melyek által hasonlíthatatlanul kimagaslott a korabeli hajadonok legelőkelőbbjei közül. Kezéért ama kornak legelőkelőbb fiai versenyeztek”.* Úgy tűnik, hogy felmerült a házasulandó felek esetleges közeli rokonságának kérdése, s emiatt a pápai Kúriához kellett fordulniuk. Egyes forrásokban (Történelmi Tár 1888.: Az Esterházyak családi naplója. Közli: Szilágyi István. 213) a házasságkötésre 1644. február 6-án Kismartonban került sor, mások szerint 1644. augusztus 28-án (Magyar Történelmi Tár 3. (1857): Kivonatok Révay László naplójából. Közli: Dualszky János. 252.) tartották.

³ Diszpenzacio – felmentés, mentesítés valamilyen jogszabály alól. Esetünkben házassági diszpenzációnak van szó, azaz olyan akadály elhárításáról, amely a házasság megkötését akadályozná. Ilyen lehet különböző vallású személyek házasságkötésének engedélyezése, illetve közeli rokonságban lévő személyek házasságkötési szándéka. A korabeli magyar társadalomban törvény tiltotta a közeli rokon (unokatestvérek) házasságkötését.

⁴ A Báthori család nyíri/nyírbátori ágazata [voltaképpen az ecsedi ágról beszélünk, amelyet a birtokközpontról neveztek el] (II.) Györgytől (? –1570) veszi kezdetét, aki unokatestvéré, a somlyói ágazatból származó Báthori Annát (Drágffy Gáspár és Homonnai Drugeth Antal özvegyét) vette feleségül. Felesége révén Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem sógora. Házasságukból 4 gyermek született: Báthori István országbíró és zsoldárszerző, Báthori Erzsébet, Nádasdy Ferenc felesége, aki a „csejtei boszorkány” néven vonult be a történelembe, Báthori Lára, Losonczy Antal felesége (Esterházy Anna Julianna kánya) és Zsófia, Figedi András felesége.

⁵ Esterházy Anna Julianna anyai ági felmenői között is ecsedi Báthory ősoket találunk (Rozgonyi Kata→Báthori András→Báthori Klára→Losonczy Antal→Losonczy Dorottya→Wárday Mihály→Wárday Kata→Nyáry Pál →Nyáry Krisztina→Esterházy Miklós→Esterházy Anna Julianna→Nádasdy Ferenc).

⁶ Gróf Esterházy Miklós, Nádasdy Ferenc apósa.

⁷ Nádasdy rekatolizációjával a protestantizmus gyakorlatilag eltűnt Nyugat-Magyarország vármegyéiből, ezért érthető az országbíró örvendezése. Maga Esterházy Miklós nádor az eseményről így írt 1643. november 30-án Lamormain bécsi jezsuita páterhez címzett levelében: „*Isten kegyelmességéből Nagyságos Nádasdi Ferenc gróf úr a vele született eretnokségből végül az elmúlt szent Katalin ünnepén a katolikus hitre tért, saját városában Csepregen, a parókiális templomban, nagy tömeg ember előtt, amely oda mind a nemességből, mind pedig a polgárok közül tömegesen összegyülekezett, némely ott lévő lutheránus prédikátorok előtt (...) magát teljes dicsőséggel, okosan és illendően, sokaknak csodalokozására a katolikus egyház igaz és valódi fiának nyilvánította.*” (Payr Sándor: Egyháztörténeti Emlékek 215-216. o.)

⁸ A gyászos állapotban Nádasdy Pálné Révay Juditról, Nádasdy Ferenc édesanyjáról van szó, aki 1643. november 21-én halt meg. Révay Judit (Révay Péter Turóc megyei főispán, koronaőr és Forgách Mária lánya) 1620. augusztus 3-án ment hozzá Nádasdy Pálhoz (Nádasdy Ferenc és Báthori Erzsébet fiához), aki 1625-ben grófi címet szerzett a család számára. Házasságukból négy gyermek született, azonban csak kettő, Ferenc és Anna Mária élte meg a felnőttkort. Férje gyakori távolléban Révay Judit igazgatta a birtokokat. A nagyasszony támogatta a nyugat-magyarországi művelődési és vallási életet, több evangélikus predikátor neki ajánlotta munkáit. Férje 1633-ban bekövetkezett halálát követően öt év múlva feleségül ment gróf Forgách Ádámhoz, akinek a kedvéért (illetve a közeli rokon Esterházy Miklós biztatására) katolizált. Emiatt ment, ezúttal Forgách Ádámhoz. Miatta, és a közeli rokon Esterházy Miklós nádor rábeszélésére katolizált. Emiatt konfliktusba került fiával, Nádasdy Ferencel, aki birtokaiból is kizárta. Azonban a történelem megismételte önmagát, mivel leendő felesége és annak családja kedvéért ő maga is odahagyta evangélikus vallását.

⁹ A levélből arra következtethetünk, hogy a hivatalos temetésre még nem került sor (ami jellemző a korabeli viszonyokra), éppen ezért javasolja Homonnai Drugeth János, a kézfogót követően a gyászévre való tekintettel minden pompát mellőzve kössenek házasságot. Azonban a Nádasdy család társadalmi státusa miatt mégis nagy esküvőt tartottak, erről tanúskodik Esterházy Pál naplóbejegyzése is „*És így a lakodalom megszolgáltván, hazavitte Köröstúrra Anna Júlia néném asszonyt Nádasdy Ferencz sógor uram, a hol is nagy pompával való vendégség tartatott nagy főurak jelenlétében.*»

¹⁰ A későbbiekben a Homonnai Drugeth család is közvetlen rokonságba került az Esterházy családdal: Homonnai Drugeth János fia, IV. György feleségül vette Esterházy Miklós nádor és Nyáry Krisztina Mária nevű lányát.

¹¹ Eredetije gr. Khuen-Hederváry Károly levéltárában Hédervárot, «Missiles» fascic. 13. Nr. 1. Az év elején az író eltévezette az évszámot s 43. írt, mely számot ugyanazon téntával 4-re javította.